ב"ה
גליון 85, וארא
כ"ב טבת התשפ"א

הכנות לגאולה

הגאולה או הגואל

למנהג רוב האשכנזים, מפטירים בפרשת שמות בדברי ישעיהו על שיבת "הנדחים בארץ מצרים" (שלדברינו בגליון הקודם כלולים בהם צאצאי הללו שנותרו במצרים ובשאר הגלויות, ונתפשטו בעולם כולו, "ימה וקדמה וצפונה ונגבה", כמובטח ליעקב שמיטתו שלימה). אולם למנהג עדות המזרח וחלק מן החסידים, מפטירים ב"דברי ירמיהו" ובהקדשתו לנביא-שליח, המתקשרים כמובן להקדשת משה בסנה. [ואגב, לדברי רבותינו ירמיהו עסק בהשבת עשרת השבטים האובדים בארץ אשור, וזכורים דבריו המרגשים (בפרק לא) על "הבן יקיר לי אפרים"].

ניתן אם-כן להתרכז בעם הנגאל, בלי להזכיר את האיש הגואל, וניתן להתרכז בגואל, הנשלח להביא את הגאולה. "שקול משה כנגד כל ישראל", ושני המבטים אמת, אך כמדומה של"עמך ישראל" הגואל הוא מוקד הסיפור. [הדברים מקבילים כמדומה למצות "שום תשים עליך מלך" שיכולה להתפרש כמשמעה, מלך-איש, אך בהחלט מתפרשת גם: מלכות-מדינה כּוֹלִית, ובניגוד לימי שפוט השופטים ושבוט השבטים].

ללא דילטורין וללא קטרוגים ומתחים

סיימנו את הגליון הקודם בדברי רבותינו שנגאלו ישראל ממצרים בזכות העובדה ש"לא היו ביניהם דילטורין" (מלבד – ואולי מכח זה – ששמרו על שמם, לשונם ומלבושם). דילטוריא היינו מלשינות, אך גם קטגוריא ויחסים עכורים בכלל (העלולים מאד להתגלע במצבי מצוקה), ונראה כי כל פרשת שמות, המכינה את תהליך הגאולה בפועל שמתחיל בפרשת וארא, ממחישה בדרכים שונות את הענין הזה, ובראש וראשונה את היחסים המופלאים בין משה ואהרן, "שבת אחים גם יחד".

משה האח הצעיר מופיע פתאום מ"שומקום" לאחר עשרות שנות העדרות, כמו "נופל מן השמים" (וכידוע שהוא אכן "שושבינא דמלכא" – נציג המלך-הא-ל החתן), ופוגש את אהרן אחיו הבכור המנהיג את העם במצרים (ראו שמואל-א ב,כז) וסובל את סבלם (ומכוּנֶה לפיכך "שושבינא דמטרוניתא" – כנסת ישראל המלכה-הכלה), ומיד פועלים שניהם בהרמוניה גמורה ללא שמץ קנאה ותחרות. לא עוד אלא שאהרן הוא זה הנשלח מאת ה' ללכת לקראת משה ולהביאו (ולא רחוק לומר שקדם ונתעורר לכך מעצמו, כי מסתמא אין הנבואה-הוָדאות שורה אלא על הקרוב-קרוב אליה, החכם ומבין מדעתו, ואכמ"ל). "הוא אהרן ומשה", "הוא משה ואהרן" – מלמד ששניהם שקולים זה כזה, כדברי רבותינו [ויושם לב כי דווקא בדבור ה' אליהם שלכאורה משה הוא העיקר בו, הקדים הכתוב את אהרן, ובדבור אל פרעה, בו אהרן העיקר לכאורה, הקדים הכתוב את משה – מה שמורה על התכללות מופלאה!].

כהסבר חכמים על דברי משה "שלח נא ביד תשלח" – הכוונה לאהרן אחיו, שמשה חושש לא רק לכבודו של אחיו הגדול, אלא גם לכך שאהרן השרוי בתוך העם, לו נאה להשתלח ודבריו ייאמנו ויתקבלו, ואילו אני זר ומוזר להם ולמה יאמינו לי, ובפרט שכבר דחו אותי ואת יוזמתי להושיע לפני שנים רבות! על כך עונה ה' "הלא אהרן אחיך... יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו". כלומר: "אינך מעודכן" – כעת צועקים הם ומוכנים ליוזמות גאולה, ואהרן מנהיגם (שאליו כנראה מתנקזת צעקתם) הוא עצמו נשלח להביאך בשמחת הלב (ואולי ביוזמתו-שלו-שקדמה כנ"ל).

ב״ה

ועוד דברים בגו

אבל ישנה סיבה נוספת לחשוש ש"לא יאמינו לי" (למה בעצם?!) – כי סכנה יש בדבר! כאשר מופיע מישהו עם יוזמת גאולה, טבעי למדי שהוא נתפס כ"עושה צרות" ומי יודע לאן ייגררו הדברים. בעיני השלטון יש לגדוע את היוזמה בעודנה באיבה, וכפי שעשה פרעה בענייננו – להכביד העבודה על האנשים בכדי שישמעו וייראו ואל ישעו בדברי שקר. וקרוב מאד לומר שפרעה נוקט בצעד זה (ולא פוגע במשה ואהרן או משליכם לבית הסוהר) בתיחכום רב: מוטב שהעם הממורמר יפגע בעצמו בשליחים המעוררים, וכך לא יהין לעולם אף אחד לבוא עם דרישות ובקשות!

למרבה הפלא לא נתמלאו ציפיותיו של פרעה: שוטרי בני ישראל המוכים אינם פוגעים בהם אלא מוסרים דינם לשמים: ירא ה' עליכם וישפוט! ולדברי רבותינו גם זאת לא נאמר אלא בפי דתן ואבירם הנצבים כאן והנצים בעבר הרחוק, והנצבים עם עדת קורח כנגד משה במדבר. בעבר הם הם שהיו דילטורין לפרסם את הריגת המצרי, ואולי גם עכשו היו פוגעים פיזית במשה ואהרן, אבל כעת "ירדו מגדולתם" כדברי חז"ל, כי הוסכם בדעת העם ששוב לא יהיו בהם דילטורין לפגוע זה בזה (וגם בעדת קורח פרשו מהם כל העם והם לבדם נבלעו).

וכך סוכלה עצתו של פרעה. העם עמד במבחן הסולידריות והנאמנות ההדדית גם במצב קשה, ו"עתה תראה" אשר אעשה לפרעה שהֵרבָּה להרשיע ומלאה סאתו מצד אחד, אבל גם העם נתברר על אמונתו ואחדותו וראוי הוא לגאולה.

אהרן נכסה ונגלה

חז"ל מדברים על פרק זמן בין פרשת שמות לפרשת וארא, בו הגואל, משה, נכסה וחזר ונגלה. אין לכך רמז ברור בכתוב, אך כן משמע שאהרן נכסה לפרק זמן לפני שהוא מופיע שוב. לאחר טענות השוטרים משה שותק (כמודה ומצדיק את דבריהם, ויתכן שאילו היה מנסה להצטדק היה נפגע פיזית!) ושב לבדו אל ה'. ואהרן היכן היה? – כנראה שהוא חוזר אל העם וחדל משותפותו עם משה (ומיניה וביה מונע בכך את העם מלפגוע במשה!), ולשעה נתפרדה החבילה – "נתבטל השידוך" או נדחתה החתונה ונפרדו השושבינים. אך כעבור זמן מופיע ומאיר למשה שם הוי"ה בארבע אותיותיו שכנגדן ארבע לשונות הגאולה, שרק עמן ומכוחן מגיע הזמן למימוש ההבטחה העתיקה בניסים גלויים.

לכאורה רק משה זכה להארה זו והמשימה מוטלת עליו בלבד, אולם מתברר שהעם "מקוצר רוח ועבודה קשה" אינו מסוגל להקשיב ללא אהרן מנהיגו-שושבינו, ואכן אהרן חוזר אט-אט ומתוודע אל הגילוי החדש (והדבר מזכיר קצת את האמור בסוף פרשת כי תשא כי נרתעו העם ואהרן מקירון עור פני משה, ולאחר ששם על פניו מסוה חזרו אליו, אהרן תחילה ואחריו כל בני ישראל!). ניתן לומר שיחס אהרן למשה הוא כיחס שם א-להים המורה על הטבע כנודע, לשם הוי"ה שמכוחו הנסים, ואם כן האיחוד-מחדש של משה ואהרן הוא ייחוד הוי"ה אלקים.

[האמירה למשה לדבר (לבדו) אל פרעה לאחר שבני ישראל לא שמעו, מלמדת שתיתכן אפשרות שישראל ישובו מכח תשובת הגויים, אמנם בפשוטו נוהגת מדת ה"קל וחומר" (ש"אדם דן מעצמו" כידוע), וכדברי משה פרעה לא ישמע אלא בצירוף נאות בין שניהם: אתה מביא את דבר ה' ואהרן (שהביאך כנ"ל) יהיה נביאך-מתורגמנך לדבר אל פרעה (ואגב, זה גם יחס האשה-הכלי אל האיש-האור: האשה אמנם מופיעה במאוחר, מצלעו של האיש, אך שרשה, "שרש הכלים גבוה משרש האורות" (וגם השם "איש" נגזר מ"אשה"), וכך מכונה האשה "בתי" וגם "אמי", וזה גופא גורם לשוויון ולשיקול ביניהם, בחינת "תמתי-תאומתי", ואכמ"ל יותר)].

מהלך אחר

עד כה פירשנו עתה תראה – לאחר שעמדה במבחן אמונת העם ואחדותו אל מול רשעת פרעה, והדדיות-מופלאה של יחסי משה ואהרן. ואולם כעת נחזור אל הפירוש המקובל יותר, שמדובר בבירור ותיקון משה-השליח עצמו, ונוסיף בו דברים:

לאחר שקיבל עליו משה את השליחות והאמין בו העם, עלול הוא להתפעל מן היכולת שנתגלתה בו, ולשכוח מעט את כח המשלח הפועם בו, לפיכך הדין נותן שייכשל לגמרי וישוב לשברון לב ולביטול עצמי גמור (שהיא אכן מדתו, כפי שמתגלה בהמשך באמרו "ונחנו מה" (וכרמוז בשמו משה!) ואין ענו כמוהו על פני האדמה). וניתן לומר שכל זה בא לידי ביטוי באומרו לפרעה "א-להי העברים נקרא עלינו" – כביכול ה' "יושב" אצלנו בקביעות ומכוחו אנו פועלים ומדברים, בעוד שה' מצוה לאמר "הוי"ה... נקרה עלינו", בדרך מקרה ולא בהתיישבות! לא פלא שפרעה (בגימטריא נקרה!) מגיב "לא ידעתי את הוי"ה" ואיני מאמין כי השם הזה הכללי, המופשט, נקרא עליכם ונתון בידכם!

ב"ה

עתה, כאשר נשבר לבו של משה, קולט הוא היטב את המסר: ה' לא נקרא עלי אלא בדרך מקרה – ואני עצמי מקרה (בגימטריא משה!), ומכאן ואילך אכן ראוי הוא לשליחות ובאמת שם ה' ייקרא עליו בקביעות. ענין זה רמוז יפה ב-א' זעירא שבראש ספר ויקרא, שעניינה כדברי רז"ל ללמד שמשה הקטין עצמו – כלומר שאינו ראוי לקריאה קבועה אלא אקראית (וכפי שנאמר "ויקר אלקים אל בלעם"), אבל היא הנותנת שמשום שמקטין עצמו אינו דוחק רגלי שכינה ונבחר להיות שם ה' נקרא עליו (ובבלעם להיפך – מחמת גבהות רוחו אין ה' נקרא עליו אלא נקרה באקראי), וכך זוכה הוא לפירוט ו"פיתוח" שם הוי"ה בארבע אותיותיו וגאולותיו המתממשות לאורך זמן.

ממוצא הדברים לימינו-אנו

למדנו כמה וכמה לימודים גדולים. קודם כל שיש לפעול במקביל הן על הכשרת העם הנגאל, והן על חיפוש השליח הגואל; הן על תיקון המלכות-המדינה-הציבור והן על בקשת המלך האחד, המנהיג-הצדיק- שיימצא לנו אם נזעק ונבקש באמת ובתמים. וכך למדנו על יחסי האנוש המתבקשים בין הגדולים המנהיגים שאכן יכולים ונדרשים לפעול בשיתוף פעולה מופלא, ללא שמץ של קנאה ותחרות, כאשר לכל אחד תפקיד משלו השוקל אותו לגמרי עם זולתו, ולמדנו שבעקבות כך הדברים מתיישבים היטב על דעת העם כולו לפלגיו ומשפחותיו, וגם על דעת הנכרים (שיכולים אף להפתיע ולהקדים להשתכנע לפני כל פלגי העם כנ"ל).

מה ש"עבד" ביציאת מצרים, יכול בקל וחומר "לעבוד" היום, כשאנו בארצנו ויד ישראל תקיפה, וכל נסיון שנות הגלות עמנו, וכך נזכה לגאולת אמת שאין אחריה גלות, ליציאה משעבוד מלכויות שהיא מופלאה באין-ערוך מיציאת-מצרים כדברי חכמים בסוף פרק ראשון של ברכות, אם כי הכל טמון-בהעלם בגרעין הראשוני, ביציאת מצרים שבתורה [וראו בדברי הרמב"ן בפרשת ראה, ש"מופת" הוא לשון "מופלאת". ונוכל לומר בדרך אפשר שנסי מצרים בשינוי טבעו של עולם, עתידים להיות מופנמים ב"אנשי מופת" (ככתוב בזכריה אצל יהושע הכהן הגדול), וזה אכן פלא הגדול מן הנס (גם במספר). על כך נאמר בדברי מיכה (ז,טו): כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות – שמתפרש בכתבי חסידות: נפלאות מהראשונים לגמרי.

ועוד זאת למדנו

מראשית הגילוי למשה: וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה, וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוּכָּל [- שלש פעמים סנה בפסוק, בגימטריא משה, וכן עולה חזק חזק חזק (כמנהג הספרדים לומר בסיום החומשים) – מה שרומז שהסנה משום נמיכותו וקוצניותו – הרומזת לכח סבל – חזק הוא ואינו נאכָּל במהרה, וכן ישראל (הנמשלים כאן בסנה, ששורדים באש הייסורים במצרים) "עזין שבאומות" משום שממעטים עצמם ורב כח סבלם, וכן משה הענו מאד חזק הוא מכולם], נראה לכאורה שרק אליו נראה המראֶה ולא לאחרים. ואולם ממה שנאמר בהמשך "ויאמר משה אסורה נא ואראה... וירא ה' כי סר לראות, ויקרא אליו", נראה יותר כי גם לאחרים נראה המראה, אלא שהם "עברו לסדר היום" באמרם לעצמם: "אולי עיני הטעתני", או: "למדע יש בטח הסבר לתופעה", ורק משה אינו מוותר וסר לראות (אולי גם משום שמֵצר מאד בצרת אחיו ומרגיש עצמו כסנה בוער), ולכן אליו דווקא נגלה ה'. ויש לנו לשמוע כי המנהיג השליח יימצא מקרב הללו הקשובים ופתוחים אל החדש והמפתיע (כנראה גם משום שאינם סובלים את מצוקת הקיים).

ועוד: סר מופיע בדרך כלל בהקשר שלילי, ובמובן של סטייה מדרך הישר והרצוי, וכל חידוש עלול גם לסכן (כנ"ל), אך המלך-המוליך (אף כי גם הוא מוזהר "לבלתי סור מן המצוה"), רשאי וחייב לעתים לפרוץ לו דרך חדשה ומפתיעה בכדי לשחרר את העם מן המצור והמצוק, וה' יראה ללבב, אם לכבוד עצמו הוא עושה או לטובת העם; אם לביטול תורה או לשם קיומה.

שבת שלום ומבורך